

Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine Taşınamayan Söz Varlığı -Çalikuşu Romanı Örneği-

Vocabulary Unable to be Carried over from Ottoman Turkish to Türkiye Turkish -The Case of The Novel Çalikuşu-

Havva Yaldız * Öz

Dil daima değişen, gelişen, canlı ve sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla toplumda yaşanan değişiklik ve gelişmelerden de etkilenmektedir. Dilin değişim özelliğinin incelenmesi bağlamında söz varlığı çalışmaları oldukça önem arz etmektedir. Çünkü bir dilin söz varlığı, dilin diğer birimlerine göre daha çok değişmeye müsait olan kısımdır. Bu sebeple bu çalışmada Çalikuşu adlı romanın söz varlığı özelinde dilin durağan kısmında kalan eskimiş kelimeler ele alınmış, eserdeki bugün için tamamen unutulmuş yahut kullanım sıklıklarını kaybedip yerlerine yenileri benimsenen kelimeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bu türden kelimeler; eskimiş kelimeler ve tarihsel nitelikli kelimeler başlıkları altında gruplandırılarak araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Çalışmada sadece Arapça, Farsça ya da Batı kökenli kelimelerin unutulmadığı aynı şekilde Türkçe kelimelerin de unutulduğu görülmüş ve bütün bu kelimelerin unutulma sebepleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu çalışmayla Çalikuşu adlı romanın söz varlığı üzerinden hem eskimiş kelimelerin tasnifi yapılmaya çalışılmış hem de yüz yıl öncesine ayna tutulup o dönemin eğitim-öğretim sistemi, sosyal ve siyasal yapısı, maddi ve manevi kültür öğeleri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
havva.yaldiz@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6687-4067
Konya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Çalikuşu, söz varlığı, eskimiş kelimeler, tarihsel nitelikli kelimeler.

Abstract

Language is a living and social entity that constantly changes and develops. Therefore, it is affected by the changes and developments experienced in society. Studies on vocabulary are very important in the context of examining the language as a changing phenomenon, because the vocabulary of a language is the part of the language that is more susceptible to change than other units. For this reason, the obsolete words that remain in the static part of the language are discussed in this study, especially in the context of the vocabulary of the novel Çalikuşu. An attempt has been made to identify words in the work that have been completely forgotten today or have lost their frequency of use and have been replaced by new ones. The words identified in this manner were grouped under the headings of "obsolete words" and "words with historical qualities" and brought to the attention of researchers. In the study, it was observed that not only words of Arabic, Persian or Western origin, but also Turkish words were forgotten, and evaluations were made about the reasons these words were forgotten. With this study, a mirror was held to a hundred years ago via the vocabulary of the novel Çalikuşu and the education system, social and political structure, material and spiritual cultural elements of that period were tried to be revealed.

* Res. Assist. Dr., Selçuk University,
Faculty of Letters, Department of
Turkish Language and Literature
havva.yaldiz@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6687-4067
Konya / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 29/09/2023

Kabul/Accepted: 06/03/2024

Keywords:

Çalikuşu, vocabulary, obsolete words, historical words

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Makale Bilgileri

- Atıf:** Yıldız, H. (2025). Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine Taşınamayan Söz Varlığı -Çalıkuşu Romanı Örneği-. *Selçuk Türkiyat*, (65): 181-208. Doi: 10.21563/sutad.1368871
- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
- Katılımcı Rızası:** Katılımı yok.
- Mali Destek:** Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
- Çıkar Çatışması:** Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Telif Hakları:** Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
- Değerlendirme:** İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
- Benzerlik Taraması:** Yapıldı – iThenticate.
- Etik Beyan:** sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
- Lisans:** Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Citation:** Yıldız, H. (2025). Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine Taşınamayan Söz Varlığı -Çalıkuşu Romanı Örneği-. *Selçuk Türkiyat*, (65): 181-208. Doi: 10.21563/sutad.1368871
- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
- Informed Consent:** No participants.
- Financial Support:** The study received no financial support from any institution or project.
- Conflict of Interest:** No conflict of interest.
- Copyrights:** The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
- Assessment:** Two external referees / Double blind.
- Similarity Screening:** Checked – iThenticate.
- Ethical Statement:** selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
- License:** Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Kelimelerin ahenkli birliği demek olan dil, dış dünya ile iç dünya arasındaki ilişkiyi kurar ve onları birbirine bağlar. Dil, daha çok söz varlığıyla tanımlanır, çünkü dilin ilk anlamlı birimi kelimelerdir. Bir dilin söz varlığı, dilin diğer birimlerine göre daha çok değişmeye müsait olan kısmıdır. Toplumunu etkilemiş olsun yahut olmasın, ortaya çıkan herhangi bir yenilik, çağın gidişine göre söz varlığında bir değişim veya gelişimi ortaya çıkarmaktadır. Toplumdaki değişimler, bilim ve tekniğin sürekli ilerlemesi, dilin söz varlığında değişime sebep olduğu gibi dili yenileştirme çabaları da bu gelişmeyi hızlandırmaktadır. Oysa aynı etkenler dilin ses, yapı, söz dizimi ve anlam alanlarında hemen hemen hiçbir değişikliğe sebep olmazlar ya da söz varlığına oranla bu alanlarda daha az bir değişim ortaya çıkar. Bu alanlarda herhangi bir değişikliğin yaşanması için uzun zamanın geçmesi gerekmektedir (İmer, 1976, s. 17-18).

Bir dilin söz varlığına ait kelimelerin hepsi aynı ölçüde kullanılmaz. Bu kelimelerin bazıları etkin olarak kullanılırken bazıları ise dilin durağan kısmında kalır. Dilin durağan kısmında kalan söz varlığı, dile yeni girmiş olan yeni kelimelerden ve de dilden çıkmak üzere olan eskimiş kelimelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada, dilin durağan kısmında kalan eskimiş kelimeler ele alınacaktır. Çünkü, dilin değişim özelliğinin incelenmesi bağlamında, eskimiş kelimeler özel bir yer tutmaktadır.

Türkiye’de eski kelimeler hakkında çeşitli çalışmalar yapılmış ve bu kelimeler incelenirken genel olarak aşağıdaki noktalara odaklanılmıştır:

1. Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş ve dilsel çevrimden çıkmış olan, dilin daha eski veya tarihî devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller (Korkmaz, 1992, s. 55; Vardar, 2002; s. 93).
2. Eskiye bağlılık, artık kullanılıştan düşmüş olan eski kelimeleri veya kelimelerin eski şekillerini kullanma; kalıntı kelimeleri kullanma (Korkmaz, 1992, s. 55).
3. Dilin zamana bağlı kurallarına uymayarak eski şekli koruma ve devam ettirme (Hengirmen, 1999, s. 157; Gülsevin, 2015, s. 3).
4. Türk dilinin bir lehçesinde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk lehçelerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılması (Ölmez, 2003, s. 136).
5. Kullanıldığı dönemden daha eskiye uzanan ve artık kullanımdan düşmüş olan, sadece bazı kelimelerde varlığını gösteren dil unsurları (Uçar, 2011, s. 1892).

Bu çalışmada da *Çalikuşu* romanının söz varlığı özelinde, döneminde yaşayan ancak günümüzde unutulmuş yahut kullanım sıklıklarını kaybeden kelimeler ele alınmış ve bu kelimeler, *eskimiş kelimeler* ve *tarihsel nitelikli kelimeler* şeklinde tasnif edilerek verilmiştir. Genel olarak bu çalışmada *eskimiş kelimeler* ifadesiyle kastedilen, dilin durağan kısmına geçmiş, çağdaş dilde yerlerine daha çok eş anlamlılarının kullanıldığı kelimelerdir. Bu kelimeler bugün de var olan nesne ve olayları nitelemiş, ancak bilinen

veya bilinmeyen sebeplerden dolayı diğer kelimeler tarafından sıkıştırılarak dilin durağan kısmına geçmiştir (Hacıade, 2000, s. 67). Bugün, aynı nesne ve olaylar farklı kelimelerle ifade edilmektedir.

Tarihsel nitelikli olarak adlandırılan kelimeler ise tarihin belli bir döneminde belli bir kavramı ifade etmiş, o dönemi nitelemiş ve çağdaş dilde karşılığı bulunmayan kelimelerdir. Bu kelimelerin kullanım alanından çıkması, genellikle dil dışı sebeplerden dolayı olur. Toplumda yaşanan sosyal ve siyasal değişimler, teknolojinin gelişmesi, günlük yaşam eşyalarının değişmesi gibi bazı sebepler tarihsel nitelikli kelimelerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu kelimelerin çağdaş dilde eş anlamlısı yoktur. Çünkü kelimenin ifade ettiği kavram yahut nesne eskiyip kullanımdan çıkmıştır (Hacıade, 2000, s. 67). Mesela; Osmanlılarda ilmiye sınıfının giydiği bir kıyafeti temsil eden *lata* Osmanlı dönemi kapanınca unutulmuştur. Bugün sadece Osmanlı dönemi kıyafetlerinden ve bu devrin özelliklerinden bahsedilirken *lata* kelimesi kullanılır.

Literatür taramalarımız sonucunda, Türkiye’de yapılan çalışmalarda tarihsel nitelikli şeklinde adlandırdığımız kelimeler üzerinde durulmadığına tesadüf edilmiştir. Bu sebeple, bu çalışmada eskimiş kelimeler ve eskimiş kelimeler arasında özel bir grup oluşturan tarihsel nitelikli kelimelerin incelenip günümüz araştırmacılarının dikkatine sunulması amaçlanmıştır.

Söz varlığında yaşanan değişiklikleri tespit etmek ve bu değişiklikleri günümüz Türkçesi açısından değerlendirerek göstermek önemlidir. Çünkü zengin söz varlığı, ancak kelimeler incelenerek açığa çıkarılır. Ayrıca bu çalışmalar, toplumun yaşadığı değişimleri gözlemleyebilmemizi de sağlar. Çünkü, tarihte yaşanan değişikliklerden sonra kimi kavramların yok oluşu ya da yeni kavramların ortaya çıkışı ancak dilde bunların karşılığı olan kelimeler üzerinden görülebilir (İmer, 1976, s. 20). Bu sebeple, bu çalışmada *Çalikuşu* adlı roman temelinde Türkçenin yüz yıl içerisinde söz varlığı açısından yaşamış olduğu değişiklikler tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elbette yüz yıl, bir dilin hayatında uzun bir süre olarak düşünülemez, lakin 1932 yılında yaşanan öz Türkçecilik hareketiyle Türkçenin söz varlığında yaşanan olağanüstü değişim ve gelişim uzmanlar tarafından da gözler önüne serilmektedir (Aksan, 2015, s. 11).

Reşat Nuri Güntekin’in kaleme aldığı *Çalikuşu* romanı, ilk olarak 1922 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmeye başlamış, 1923 yılında da kitap olarak yayımlanmıştır. 1922, 1923, 1924, 1928 yıllarındaki ilk dört baskısından sonra roman, 1937 yılında yazarı tarafından gözden geçirilerek ufak değişikliklerle tekrar yayımlanmıştır (Abir, 2012, s. 268-270). Bu çalışmada incelenmek üzere eserin 1922 tarihli ilk baskısı esas alınmıştır.

Türk edebiyatının en önemli eserleri arasında gösterilen *Çalikuşu* romanı günümüzde de hâlâ okunmaktadır. Eserin dili günümüzde de büyük oranda anlaşılabilir. Bazı yazarların eserleri, günümüz Türkçesine uyarlanarak okunabilirken aynı durum *Çalikuşu* romanı için söz konusu değildir. Çünkü; edip, 1920’li yıllarda Türkiye’de konuşulan Türkçeyi terkiplere boğmadan günlük konuşma diline uyarlamış, özenle seçtiği kelimelerle akıcı bir şekilde yazıya aktarmıştır. Ancak, doğal olarak romanın söz varlığında birtakım eskimiş kelimeler de vardır. Bu

kelimelerden bazıları, bugün için tamamen unutulmuş, bazılarının yerini başka kelimeler almış, bazıları da dilde sadeleştirme çabaları neticesinde toplumun kullanım alanından çıkmıştır.

Bu çalışmada *Çalikuşu* adlı romandan seçilen kelimeler, *Türkçe Sözlük* başta olmak üzere çeşitli sözlüklerde¹ taranmış, ardından elde edilen malzemenin *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlükleri*²'ndeki durumuna bakılmış ve *Çalikuşu* romanında yer alıp bugün için unutilan eskimiş kelimeler çeşitli başlıklar hâlinde incelemeye tabi tutulmuştur.

Eskimiş Kelimeler:

Eski kelimelerin dil bilimsel açıdan sınıflandırılması da onların dildeki yeri hakkında fikir vermektedir. Bu bakımdan eskimiş kelimeleri dört grupta incelemek mümkündür:

1. Sözcüksel Açıdan Eskimiş Kelimeler

Çalikuşu'nun söz varlığında yer alan sözcüksel açıdan eskimiş kelimeler; Türkçe Kökenli Kelimeler, Batı Kökenli Kelimeler, Arapça-Farsça Kökenli Kelimeler başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca bu bölümün sonunda, Öz Türkçecilik hareketiyle dilden atılan kelimeler de alfabe sırasına göre okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Türkçe Kökenli Kelimeler:

Kelimelerin eskime nedenleri aynı değildir. Cumhuriyet döneminde Arapça, Farsça ve Batı kökenli kelimelerin Türkçeleştirilerek kullanıldığı bilinmektedir. Aynı şekilde Türkçe kökenli kelimelerin de çeşitli nedenlerle eskime özelliği taşıması mümkündür. Böyle kelimeler, bazen kavram dilden çıktığı ve nesne artık kullanılmadığı için bazen de belli bir olay önemini yitirdiği yahut da yabancı kökenli kelimelerin etkisi altında kaldığı için eskimiştir. Bu bağlamda *alay beyi* ve *kolcu başı* ifadeleri yanı sıra *düzgün*, *düzgünlü*, *imdi* ve *kuzguni* kelimeleri dikkati çekmektedir.

alay beyi “Albay rütbesinde jandarma alay komutanı; çeribaşı” (TS, 2023, s. 132).

Alay beyi kelimesi, eskiden jandarma alay kumandanına verilen isimdir. 1908 İnkılabından sonra *alay beyi* tabiri terk edilerek yerine *alay kumandanı* ifadesi kullanılmaya başlamıştır (Pakalın, 1993, s. 45).

“Mutasarrıfından **alay beyinden** tabur imamlarına kadar hesapsız istinadgâhları var.”

(s. 320)

kolcu başı “Muhafızları denetleyen kimse” (ÖT, 2017, s. 3369).

Annem evlendikten sonra “Gülmisal” kalfayı da Eyyüp'te ihtiyar bir kolcu başıya vermişlerdi. (s. 111)

Eskiden gümrük, orman ve tütün tekeli gibi gelirler elde edilen kurumlarda güvenliği sağlayan kişilere kaçakçıları takip etmek için kol gezdiklerinden dolayı *kolcu*

¹ *Türkçe Sözlük*'te yer almayan kelimeler için, Ötüken *Türkçe Sözlük*, *Kubbealtı Lügati*, *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü* ve *Resimli Kâmûs-ı Fransevî* adlı sözlüklere müracaat edilmiştir. Bununla birlikte, *Güncel Türkçe Sözlük* de çalışmanın kapsamına dâhil edilen temel kaynaklar arasındadır.

² Bk. (Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları; Ölker, G. (2011), *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü (1945-1950 Arası)*. Konya: Kömen Yayınları).

ismi verilmiştir. Tanzimattan önceleri bu memurlara gözcü anlamında *dideban* ismi verildiği de olmuştur (Pakalın, 1993, s. 288). Bugün bu memurlar için muhafaza memuru ismi verilmektedir.

düzgün “Fondöten” (TS, 2023, s. 1120).

“Bu kadının katmerli **düzgünü**, kazan kulpu rastığı kuyruklu sürmeleri evvela bende iğrenmeye benzer bir his uyandırmıştı.” (s. 105)

Reşat Ekrem Koçu, *düzgün* kelimesini şu şekilde tanımlar: “Eskiden kadınların makyaj yaparken yüzlerine sürdükleri beyaz ve kırmızı boyalara verilen bir isimdir. Bu boyaaların beyaz olanına aklık, kırmızı olanına da allık denirdi. Bu makyajı yapan kadınlara da *düzgüncü* ismi verilirdi. Özellikle düğünlerde gelinin yüzü mutlaka bir *düzgüncü* tarafından boyanırdı. Düzgünü oluşturan birleşimlerden allık zararsız bir kırmızı boya ile sağlanır, aklıkda ise üstübeçli bir su kullanıldığı için hem cildi tahriş eder hem de ciltten geçerek dişlere zarar verirdi. Devamlı *düzgün* kullanan kadınların dişleri kapkara olur, hatta bazı kadınların üst dudakları üzerinde bıyık denilecek kadar kıllar biterdi. *Düzgün*ün bu yan etkisiyle ilgili Sümbülzade Vehbi’nin bir hicvi bile vardı:

“Çokdur öyle bıyığın yoldurmuş

Çehresin *düzgün* ile soldurmuş” (Koçu, 1961, s. 98-99).

Bugün Türkçe *düzgün* kelimesinin unutulup yabancı varyantı *fondöten*e üstünlük verilmesi sebebinin *düzgün*ün çok da kullanışlı bir makyaj malzemesi olmaması ve kavramın kötüyü çağrıştırmasıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Aynı kelimenin yapım ekli biçimi olan *düzgünlü* ifadesi de eserde yer almaktadır:

düzgünlü “Yüzüne düzgün sürmüş olan” (TS, 2023, s. 1120).

“*Düzgünlü* yüzü, kireçle deliği deşigi tıkanmış bir harap duvara benziyor.” (s. 101)

imdi “şimdi” (TS, 2023, s. 1700).

“*İmdi* sana iyi bir kısmet de çıkar inşallah.” (s. 99)

İmdi, kelimesi de kullanım sıklığını kaybeden kelimelerdendir. Bugün, ölçünlü dilde *imdi* kelimesinin yerine bağlama göre 1. *buna göre*, *şu hâlde*, *artık* ve 2. *şimdi* kelimeleri kullanılmaktadır.

Romanda siyahın bir tonunu nitelediği görülen *kuzguni* renk adı da bugün halkın kullanım alanından çıkmıştır:

kuzguni (< T. *kuzgun* + Ar. *-î*) “Çok koyu, kara” (TS, 2023, s. 2190).

“Kısaca, tıknaz fakat zarif bir vücudu; *kuzguni* siyah saçları; parlak elâ gözleri vardı.” (s. 25).

Batı Kökenli Kelimeler:

Aşağıda; dilin temel söz varlığına ait olmayıp dönemin Batılılaşma meyli sonucu dile giren, çoğunlukla aydın kesimin dilinde var olan ve belli bir dönem kullanılıp daha sonra unutilan kelimeler yer almaktadır. Burada İzmir Saint Joseph Frerler okulunda ve Galatasaray Sultanisinde eğitim görmüş, Bursa Lisesinde Fransızca öğretmenliği ve Paris Kültür Ataşeliği yapmış olan Reşat Nuri Güntekin’in üslup

özelliğini de hatırlamak yerinde olacaktır. Çünkü, Reşat Nuri Güntekin'in günlük konuşma dilinde dahi Fransızca kelimeleri sıklıkla kullandığı belirtilmektedir (Şeker&Durmuş, 2009, s. 564).

Bir ihtiyaçtan dolayı değil de özentiden dolayı dile girdikleri görülen (Yener, 2023, s. 152) bu kelimeler; dilin kavram dünyasına nüfuz edememiş, bu sebeple de dilde tutunamayıp unutulmuşlardır:

alamod (< Fr. *à la mode*) "Modayı takip eden" (TBKKS, 2019, s. 52);

dandi (< İng. *dandy*) "Giyim ve süslenmede aşırılığa kaçan kimse; züppe" (TBKKS, 2019, s. 261).

"İlk bakışta genç bir çocuk, **alamod** bir **dandi** sandığım Maarif Müdürü heman ellilik bir köse idi." (s. 212)

alaviyerj (< Fr. *à la vierge*) "El değmemiş, bakır" ((TBKKS, 2019, s. 55).

"Parlak siyah gömleğin **alaviyerj** kısa saçlarımdan üstünde bu yeşil tül bent o kadar tuhaf duruyordu ki gülmek için kendimi zor zapt ediyordum." (s. 171)

alesta (< İt. *allesta*) "Harekete hazır, hazır durumda olan" (TS, 2023, s. 129)

*Ne vakit isterseniz ben **alesta** hazırım.* (s. 284)

Ferit Devellioğlu, kelimeye *Türk Argosu Sözlüğü*'nde yer vermiş ve kelime hakkında "Ayak üstünde, hazır" anlamına gelen *alesta* kelimesi, İtalyancada hazırlanmak demek olan "allestire" fiilinden alınarak argoya mal edilmiş benziyor, demiştir (1980, s. 26). Bugün, kelimenin unutulmasında argolaşmasının etkisi olduğunu da söylemek mümkündür.

koket (< Fr. *coquette*) "Güzel görünmeye çalışan, süse düşkün, kırtan (kadın)" (TS, 2023, s. 2069)

*"Ben **koket** kadınlardan hiç hoşlanmam."* (s. 46)

kıranta³ (< İt. *quaranta*) "Saçları ağarmaya başlamış (erkek)" (TS, 2023, s. 2012)

*"Coğrafya hocası Ömer Bey, **kıranta** bir miralay mütekaidi."* (s. 246)

Kıranta kelimesi, argo nüansları olduğu ifade edilen (Devellioğlu, 1980, s. 26) kelimelerdendir. Bu kelimenin, kullanın sıklığını kaybetmesinde de teklifsiz dile ait oluşunun etkisi olduğu düşünülmektedir.

modistra (< İt. *modi'stra*) "Kadın terzi" (TS, 2023, s. 2389)

*"Muallimlikte muvafık olacağım şüpheliymiş... Fakat mesela çalışırsam mükemmel bir **modistra** olabilir, hayatımı kazanabilirmişim..."* (s. 119)

parluvar (< Fr. *parloir*) "(Dışarıdan gelenlerle) Görüşme odası"

(TBKKS, 2019, s. 1168).

³ Ferdi Güzel, 'Kıranta' kelimesinin kökenine dair isimli makalesinde *kıranta* kelimesinin kır kökünden benzerlik, küçültme işlevi taşıyan +AntA birleşik eki ile türemiş Türkçe bir kelime olduğunu ifade etmiştir (2018, s. 109-118). Bu çalışmada, Türkçe Sözlük esas alınmıştır.

"Pansiyona girdiği zaman onu bugün de göremeyeceğine dair içinde garip, manasız bir kanaat vardı. Hatta biraz beklemesini rica ederek *parluvara* aldıkları zaman bile şüpheden kurtulamıyordu." (s. 42)

ridikül (< Fr. *ridicule*) "Gülünecek, gülünç, maskara" (RKF, 2017, s. 584);

mizer (< Fr. *misère*) "Pek büyük fakr u zaruret, sefalet" RKF, 2017, s. 257).

"Ne *"ridikül"* ne *"mizer"* dedi." (s. 212)

utre (< Fr. *outré*) "İfratlı, müfrit" (RKF, 2017, s. 350);

viöjö (< Fr. *vieux*) "Eski şey" (RKF, 2017, s. 802)

Bu baş fazla *"fantazist"* *"utre"* hatta *"viöjö"* idi. (s. 290)

Aşağıda verilen kelimelerin bir bilgi eksikliğini gidermek için dile girdikleri ve alıntılındıkları toplumun verdiği isimle kullanıldıkları (Yener, 2023 s. 151) görülmektedir:

bonmarşe (<Fr. *bon marché*) "İçinde her türlü giyim, süs eşyası oyuncak vb. satılan büyük mağaza" (TS, 2023, s. 581)

"Kendimi *bonmarşe* bebeği sanıyorum hele şu kaşlara, ağza bakın aman yarabbi ne maskara..." diye meyus olur." (s. 25)

Her türlü ürünün satıldığı *Bonmarşe* mağazaları, ilk olarak 1850 Kırım Harbi için İstanbul'a gelen müttefiklerle birlikte ortaya çıkmıştır. Kırım harbi sırasında Batı ile temas, özellikle İngiliz askerlerinin İstanbul'da konaklamaları böyle bir mekânı ortaya çıkarmıştır (Aydemir, 2006, s. 205). Dünyanın ilk modern çok katlı mağazalarından birinin 1838'de Paris'te hizmete giren *Au Bon Marché* olması ve bu mağazanın zaman içerisinde çok büyük bir ün kazanması sonucunda, bu tür mağazalar genel olarak *bonmarşe* olarak adlandırılmıştır. Bugün pek çok farklı ürün tipini bir arada bulundurarak rahat ve kolay alışveriş imkânı sunan Alışveriş Merkezlerinin yerini Osmanlı zamanında *bonmarşe* adı verilen çok katlı mağazalar tutmuştur (Kurukamçı 2017, s. 17-18).

iskarpin (<Fr. *escarpin*) "Ökçeli, konçsuz ayakkabı" (TS, 2023, s. 1734)

"Ayağında topukları kopmuş sırsıklam yırtık *iskarpinler* vardı." (s. 218)

potin (< Fr. *bottine*) "Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yan tarafı lastikli ayakkabı" (TS, 2023, s. 2728)

Önlerinde kısa topuklu çocuk *potin*leriyle taşları sektirerek yürüyor, şakrak kahkahaları kayalara akisler yapıyordu. (s. 52)

İskarpin ve *potin* kelimeleri tamamen unutulmuş değildir, ancak anlamlarında bir genelleşme olduğu ve kullanım sıklıklarını kaybettikleri gözlemlenmektedir.

susta dur⁴ (< İt. *sosta* + T. *dur*-) "Köpek arka ayakları üzerinde durmak" (TS, 2023, s. 3046)

⁴ *Susta dur-* ibaresi Türkçe birleşik fiil grubu oluşturmaktadır. Ancak, çalışmada İtalyanca *susta* kelimesini vurgulamak için Batı Kökenli Kelimeler başlığı altında verilmiştir.

“Yanına vardığı zaman Feride yere çömelmiş, kuyruğunu sallayarak adeta **susta duran** köpeğin iki tozlu ayağını bir avucuna almış, öteki eliyle hayvanın yüzünü okşuyor, burnunu sıkıyor, dudaklarını bükerek kocaman ağzına güler gibi tuhaf bir şekil veriyordu.” (s. 68)

Eserde gerçek anlamıyla kullanıldığı görülen **susta durmak** ifadesi bugün için deyimleşmiştir. İtalyancadan alıntılanan **susta** kelimesinin halk tarafından benimsenip deyimleşmesi dikkate değer bir husustur. Ancak, bugün bu deyim unutulmuştur; sadece kimi edebî eserlerde ve sözlüklerde geçmektedir.

Arapça-Farsça Kökenli Kelimeler:

Bu başlık altında, öncelikle **neftî** ve **sincabi** renk adları ele alınmış, ardından **rastık** kelimesi ve bu kelimeyle ilişkili olan **kazan kulpu** ifadesi incelenmiştir:

neftî (<Far. **neft** + Ar. **î**) “Siyaha yakın koyu yeşil renk” (TS, 2023, s. 2478)

“Çarşıda bulduğum koyu **neftî** bir ipekliden çarşaf dikmeye başladım.” (s. 368)

sincabi (<Far. **sincāb** + Ar. **î**) “Sincap rengi” (TS, 2023, s. 2964)

“Bu kayalar güneşin sabah, öğle, akşam güneşi olmasına; havanın açık yahut kapalı bulunmasına göre renk değiştiriyor, lal kırmızısı, penbe, mor, **sincabi**, beyaz yahut siyah görünüyor...” (s. 385)

Bugün **neftî** ve **sincabi** kelimelerinin anlamları, artık çoğu kişi tarafından bilinmemektedir. Ancak, yeni yeni endüstriyel alanlarda ve endüstriyel ürün kataloglarında **sincap grisi**, **nefti**, **nefti yeşil**, **nefti yeşili**, **yeni nefti yeşil** renk adlarına tesadüf edilmektedir (Doğan, 2015). Bu da eski kelimelerin bazen dile yeniden dönebileceğine örnek teşkil etmektedir:

Rastık (<Far. **rāsuht**) “Kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah boya” (TS, 2023, s. 2764); **Kazan kulpu** (< T. **kazan** + Rum. **kulp**⁵) “Çok rastıklı kara kaş için söylenen bir tabir” (<http://lugatim.com/s/kazan>).

“Bu kadının katmerli düzgünü, **kazan kulpu rastığı** kuyruklu sürmeleri evvela bende öğrenmeye benzer bir his uyandırmıştı.” (s. 105)

Antimon tozundan yapılan, bir dönemler kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için kullandıkları **rastık** günümüzde kullanılmaz olmuş ve yerini kaş kalemlerine bırakmıştır. Nesnenin artık kullanılmaması hem kelimenin hem de kelimeyle ilişkili olarak kullanılan **kazan kulpu** ibaresinin söz varlığının etkin kullanım alanından çıkmasına sebep olmuştur.

Arapça-Farsça kökenli kelimelerin bir kısmının eskime nedeni Öz Türkçeleşme hareketidir. Aşağıda verilen kelimelerin de eskime nedenleri daha çok Öz Türkçeleşme hareketinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere herhangi bir dilin söz varlığındaki kelimelerin eskimesi, kullanımdan çıkması genellikle zamanla olur (Hacızade, 2000, s. 67). Ancak, burada sıralanan kelimelerde durum böyle değildir. Bu kelimelerin

⁵ Türkçe Sözlük'te **kulp** kelimesinin kökeni Rumca gösterilirken bazı sözlüklerde Arapça olarak verilmiştir. Bu çalışmada ise, Türkçe Sözlük esas alınmıştır. Ayrıca **kazan kulpu** ibaresinin Farsça **rastık** kelimesiyle olan ilişkisinden dolayı ibare, Arapça-Farsça Kökenli Kelimeler başlığı altında incelenmiştir.

unutulmasında zaman etkili olmamış, kelimeler birdenbire dilden çıkarılmıştır. Bu noktada, kısaca Öz Türkçeleşme faaliyetlerinden bahsetmek gerekir:

Öz Türkçeleşme faaliyetleri, 1932 yılında *Türk Dili Tetkik Cemiyetinin* kurulmasıyla başlamıştır. Cemiyet, esas olarak yazı dili ile konuşma dili arasındaki birliği sağlamayı amaçlamış; Türkçenin söz varlığını güçlendirmek için halkın dilinden sözcük derleme, eski metinlerden sözcük tarama ve terim-dil anketleri işlerine girişmiştir. Bu faaliyetler sonucunda 1934 yılında *Türk Dili Araştırma Kurumu* ismini alan *Türk Dili Tetkik Cemiyetinin* uzman kadrosu, 25 Mart 1935'te *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*'nu, 19 Temmuz 1935'te de *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*'nu yayımlamıştır. Bu süreçte *Ulus* gazetesi ve *Ülkü* dergisi de listeler hazırlayarak bu çalışmalara destek olmuşlardır (Ölker, 2023, s. 86). Bu listelerle birlikte, doğrudan dile giren ve kabul gören pek çok kelime olmuştur. Zamanında etkin olarak kullanılan Arapça-Farsça kelime ve kelime gruplarının yerini, bugün bu çalışmalar sayesinde dile giren yeni kelimeler almıştır. Ancak, burada bu çalışmalarda verilen bazı Türkçe karşılıkların ölçünlü dilde yerleşmediğini, onun yerine halkın kabulünü alan başka kelimelerin benimsendiğini de söylemek gerekir. Bu hususa örnek olarak aşağıda, *Çalikuşu*'nda tespit edilip bu başlık altında verilen bazı kelimelerin *Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu*'nda yer alan tutmayan karşılıkları verilmiştir:

daüssıla: yurtsama; **heyet:** şekil; **içtimai:** sosyal; **iltizam:** tutmak, yan çıkmak, yan olmak; **imtizaç et-:** 1. Kaynaşmak, 2. Baydaşmak, geçinmek, uyuşmak; **infial:** küsü; **ipka et-:** bırakmak, alıkoymak; **istinadgâh:** dayanç; **nimetşinas:** iyilikbilir; **raşe:** ürperme; **temrin:** yumuş.

Burada sıralanan kelimeler bugün için tamamen unutulmuş değildir. Bu kelimeler, bugün çoğu kişi tarafından bilinmektedir. Edebî metinlerde, hukuk dilinde ve bazı yazarların eserlerinde geçmektedir. Aşağıda, eserde bulunan bu tipten kelimelerin bazı örnekleri gözden geçirilmiştir:

alil (<Ar. °alīl) "Hasta" (TS, 2023, s. 149.)

"Birkaç parça eserimde küçük bir meziyyet varsa o da bir kalb-i **alilin** melalini bir samimi feryat ile ifade etmesinden ibarettir, dedi." (s. 248)

ceza reisi (< Ar. cezā° + re°īs) "Ağır ceza mahkemesinin başkanı" (TS, 2023, s. 706).

"Ceza Reisi, kendine nikah etti." (s. 99)

daüssıla (<Ar. dā°+şıla) "Yurt özlemi" (TS, 2023, s. 924).

"Böyle gizli bir ruh hastalığı çeken bütün insanlar gibi etrafında her şeyi küçük ve hakir görür, daima bilmediği, görmediği yerler ve zamanların, ele geçmesi mümkün olmayan emellerin **daüssılasını** çekerdi." (s. 77)

erkânıharp (<Ar. erkân + harb) "Kurmaya" (TS, 2023, s. 1201).

"Kılıcı, düğmeleri, nişanları, yakası, yüzü, dişleri hasılı her şeyi parıl parıl parlayan bir **erkânıharp** yüzbaşısı idi." (s. 297)

felekiyat (<Ar. felekiyyāt) "Gök bilimi" (TS, 2023, s. 1266);

riyaziyat (<Ar. riyāziyyāt) "Matematik bilgisi" (TS, 2023, s. 2785).

"Avrupalılar tıbbı, kimyayı, *felekiyat* ve *riyaziyatı* Araplardan aldıkları hâlde biz ne halt karıştırıp da Avrupalılardan ulum-ı hazireyi almıyormuşuz." (s. 243)

heyet (<Ar. *heyʿet*) "Biçim, kılık, dış görünüş" (TS, 2023, s. 1576).

"Siz onun *heyetine* bakmayın içi cevherlidir." (s. 243)

hodkâm (<Far. *hōdkām*) "Bencil" (TS, 2023, s. 1599).

"Bu *hodkâm* ihtiyar kim bilir ne zevk buldu de." (s. 382)

hulus çak- (<Ar. *hulūṣ* + T. *çak-*) "Dalkavukluk etmek, yaranmaya çalışmak" (TS, 2023, s. 1610).

"Mutasarrıfa *hulus çakmak* isteyen büyük memurlar ve eşraf her gün davetler veriyor, eğlenciler tertip ediyorlardı." (s. 54)

Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu'nda *hulus* kelimesine 1. Yaranma, 2. Samimiyet karşılığı verildiği görülmektedir. Bugün artık *hulus* kelimesi unutulmuş, *hulus çakmak* deyiminin yerine de *dalkavukluk etmek*, *yağ çekmek* (*yapmak*) deyimleri kullanılır olmuştur. Ayrıca burada *çakmak* fiilinin anlam özelliklerine de değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere kelimenin; "1. bilmek, anlamak, hissetmek; 2. rakı içmek; 3. sınıfta kalmak; 4. kötü bir nesneyi iyidir diye yutturmak" (Devellioğlu, 1980, s. 70) nüanslarıyla argo kullanımları vardır. Ayrıca teklifsiz konuşma dilinde *selam çakmak* deyimine de tesadüf edilir. Kelimenin çağrıştırdığı anlamlar olumsuz, kaba hatta ayıp kabul edildiği için kelime çoğu kişi tarafından kullanılmak istenmemiştir. Bu sebeple; bu fiilin kullanım alanının sınırlandığını ve buna bağlı olarak da *hulus çak-* deyiminin unutulduğunu söylemek mümkündür.

ıctimai (<Ar. *ictimāʿī*) "Toplumsal" (TS, 2023, s. 1655).

"Memleketin *ahvaliruhiye* ve *ıctimaiyesini* adam kitaplardan öğrenmez." (s. 54)

idadi (<Ar. *iʿdādī*) "Lise derecesindeki okul" (TS, 2023, s. 1656).

"Kahvelerdeki esnaftan tutunuz da *idadi mektebindeki* büyük talebelere varıncaya kadar sizi uzaktan tanımayan, sizden bahsetmeyen yokmuş." (s. 304)

ihtizaz (<Ar. *iẖtizāz*) "Titreşme" (TS, 2023, s. 1672).

"Birdenbire gönlümde tatlı ve mahzun bir *iẖtizaz* uyandı." (s. 250)

iltizam (<Ar. *iltizām*) "Birinin veya bir şeyin tarafını tutma" (TS, 2023, s. 1698).

"Ne irade buyrulacağını bilmiyorum. Ancak, Huriye Hanım kıdemli bir muallime olduğu için sanırım ki onu *iltizam* ederler." (s. 144)

imtizaç (<Ar. *imtizāc*) "Uyum" (TS, 2023, s. 1703).

"Oranın havasıyla *imtizaç* edememiş." (s. 134)

infial (<Ar. *infīʿāl*) "Kızgınlık, öfke duyma" (TS, 2023, s. 1713).

"Feride öyle derin bir *infial* içinde bizden ayrılmıştı." (s. 406)

ipka (<Ar. *iḇkā*) "Yerinde, önceki durumunda bırakma" (TS, 2023, s. 1726).

"Maarif müdürü, Huriye Hoca Hanımı *iltizam* ederek tezkere yazmış... fakat her nedense nezaret beni *ipka* etmiş." (s. 148)

iptidai (<Ar. *ibtidāʿī*) "İlkokul" (TS, 2023, s. 1727).

"Hakir bir **iptidaiye muallimesini** müdafaa etmişsiniz." (s. 360)

isticvap (<Ar. **isticvāb**) "Sorgulama" (TS, 2023, s. 1743).

"Azlini tebliğ etmeden evvel seni **isticvap etmek** istiyorlardı." (s. 394)

istida (<Ar. **istidā**) "Dilekçe" (TS, 2023, s. 1743).

"Muallimelik değil mi? **İstidamız** var mı?" (s. 119)

istinatgâh (<Ar. **istinād** + Far. **gâh**) "Dayanak" (TS, 2023, s. 1747).

"Mutasarrıfından alay beyinden tabur imamlarına kadar hesapsız **istinadgâhları** var." (s. 320)

karye (<Ar. **ḳarye**) "Köy" (TS, 2023, s. 1917).

"Havası; suyu güzel, menazır-ı tabiiyesi ferahfeza, ahalisi haluk ve müstakim bir **karye** orada eski bir vakıf mektebi vardı." (s. 144)

leyli (<Ar. **leylī**) "Yatılı" (TS, 2023, s. 2236).

"Nihayet çocuğu **leyli** olarak Pangaltı'daki Notre Dame de Sion'a bırakmaya karar verdi." (s. 23)

Maarif (<Ar. **ma'ārif**) "Öğretim ve eğitim sistemi" (TS, 2023, s. 2257).

"**Maarif Nezaretinin** açık saçık gezen muallimelerden hoşlanmadığını işitiyordum." (s. 116)

mahdum (<Ar. **maḥdūm**) "Oğul" (TS, 2023, s. 2267).

"Şu hâlde **mahdum** beye de kiraz atmama izin veriyorsunuz?" (s. 32)

mekteb (<Ar. **mekteb**) "Okul" (TS, 2023, s. 2324).

"Bilirsiniz ya Feride **mektebe** "kafes" ismini vermişti." (s. 4)

meşum (<Ar. **meş'ūm**) "Uğursuz" (TS, 2023, s. 2349).

"Hafız Nuri'nin dik, **meşum** bir sesle cenaze namazı kıldırışı, "Ya Cafer ibni Zehra!" diye talkın verışı gece rüyalarım giriyor." (s. 175)

miralaylık (< Far. **mīr** + T. **alay**) "Albaylık" (TS, 2023, s. 2381).

"**Miralaylık** maaşına hiç ihtiyacı olmayan bir adam." (s. 352)

muallime (<Ar. **mu'allime**) "(kadın) Öğretmen" (TS, 2023, s. 2397).

"Onu, ihtiyar **muallime** de görmüştü." (s. 1)

mukaddime (<Ar. **muḳaddime**) "Ön söz" (TS, 2023, s. 2408).

"Kâmran adeta bir roman **mukaddimesi** yazmıştı." (s. 91)

müddeiumumi (<Ar. **mudde'ī** + 'umūmī) "Savcı" (TS, 2023, s. 2425).

"**Müddeiumumi** Bey hak onundur, Maarif Müdürünü sıkıştırırsın, diyor." (s. 139)

mülazım (<Ar. **mulāzim**) "Teğmen" (TS, 2023, s. 2432).

"Bu sene genç bir **mülazımı** sevdi." (s. 255)

müsademe (<Ar. **muṣādeme**) "Silahlı iki grup arasındaki kısa çatışma, çarpışma" (TS, 2023, s. 2439).

"Hüseyin bir **müsademe** esnasında kalçasından yaralanarak sakat kalmıştı." (s. 15)

mütalaa (<Ar. muṭālaʿa) “Etüt” (TS, 2023, s. 2445).

“Akşam **mütalaasında** tembel çocukların daima yaptıkları gibi başını kollarının arasına alarak uyumuştı.” (s. 8)

nazır (<Ar. nāẓir) “Bakan” (TS, 2023, s. 2470).

“Bir hizmetçi beni **nazırın** yanına götürecekti, O da diplomamı görür görmez beni Anadolu’nun güzel bir memleketine tayin ediverecekti.” (s. 116)

necip (<Ar. necīb) “Soyu temiz olan” (TS, 2023, s. 2475).

“Neşe; temiz, sahi hatta **necip** bir şeydir.” (s. 11)

nefer (Ar.) “Er” (TS, 2023, s. 2476).

“Hüseyin bazen kışlada **neferlere** saz çaldırır, Feride’yi sepet gibi tepesinin üstüne oturtarak garip rakslar ederdi.” (s. 16)

raşe (<Ar. raʿše) “Titreyiş, ürkme” (TS, 2023, s. 2765).

“Genç kız vücudunda bir girdaba yuvarlananların ılık **raşesi** ile kendini bırakıyor.” (s. 357-358)

riyaset (<Ar. riyāset) “Başkanlık” (TS, 2023, s. 2785).

“Kuşadası Maarif Encümeni Riyaset-i Aliyesine... Hizmet-i maarifte devamı ahval-i sıhhiyem müsait olmadığından Kuşadası İnas Rüştîyesi müdürlüğünden affımı istirham ediyorum efendim.” (s. 388)

ruzname (<Far. rûz + nāme) “Günlük olayların yazıldığı defter” (TS, 2023, s. 2797).

“Feride’nin **ruznamesi** burada bitiyordu.” (s. 402)

rüştiye (<Ar. ruşdiyye) “Ortaokul derecesinde olan eğitim kurumu”

(TS, 2023, s. 2798).

“Merkez **rüştiyesine** geliyorum ama kimin yerine geldiğimi bilmiyorum.” (s. 98)

sanayiinefise (<Ar. şanāyi° + nefīse) “Güzel sanatlar” (TS, 2023, s. 2844).

“Aman ne güzel ne güzel... Şeker kutusu değil **sanayiinefise** sergisi, diyordu.” (s. 43)

sertabip (<Far. ser + Ar. ṭabīb) “Başhekim” (TS, 2023, s. 2911).

“Bir kere de **sertabip** beye soralım.” (s. 347)

sevkitabii (<Ar. sevḳ + ṭabīʿī) “İçgüdü” (TS, 2023, s. 2921).

“Bence bu ayrılık gününde gizli bir **sevkitabii** ona büsbütün başka bir âleme gireceğini haber verdi.” (s. 7)

siperişems (<Far. siper + Ar. şems) “Yüzü güneşten koruyan başlık”

(ÖT, 2017, s. 5177).

“Çalikuşu, bugün kendinden daha küçük yaşta çocuklara mahsus bir tersane elbisesi giymişti, kenarlarına iki sırma çapa işlenmiş, geniş yakası ensesini, boynunu açık bırakıyor, kocaman bir **siperişems** çehresini büsbütün gölgelere boğuyordu.” (s. 51-52)

“**Siperişemsin** altından Kâmran’ı görebilmek için başını kaldırıyor, gözleri iki yıldız gibi parlıyordu.” (s. 52)

Bu başlık altında verilen kelimelerden belki de en çok dikkati çeken bazı sözlüklerde “şapka siperi” yahut “güneşten korunmak üzere giyilen başlık” anlamları verilen *siperişems* kelimesidir. Kelime, Mustafa Kemal Atatürk’ün kılık kıyafet tarifi yaptığı, 26 Ağustos 1925 tarihli, İnebolu Türk Ocağı’ndaki konuşmasında da geçer:

“Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak lazım. Çok cevherli olan bizim milletimize layık olan kıyafet, medeni ve beynelmilel kıyafettir. Öyle giyineceğiz. Ayakta iskarpın, potin, pantolon, yelek, gömlek, kravat, ceket ve bunları tamamlamak için başta **siper-i şems**’li serpuş. Açık söylemek isterim. Buna “şapka” derler” (Ormanlar, 1999, s. 43). Ayrıca, *Türk Milleti ve Atatürk* adlı yazısında Tanzimatçılar ve Atatürk’ü karşılaştıran Karaosmanoğlu’nun ifadelerinden de *siperişems*’in o dönemde doğrudan şapka anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır: “Atatürk, Kastamonu’da elinde tuttuğu şapkasını halka göstererek: “Efendiler, bunun adına ‘şapka’ derler. Bütün medeni insanlar başlarına bunu giyer. Siz de giyeceksiniz” demişti. Onun yerine en cesur bir Tanzimatçı, böyle bir vaziyette, söylese söylese ancak şunu söyleyebilirdi: “Efendiler, bunun adına ‘şemsisiper’ derler. Yani güneşe karşı kafayı serin tutar. Giyerseniz muvafık olur” (Karaosmanoğlu, 1956, s. 535).

sukut (<Ar. **sukūt**) “Düşme” (TS, 2023, s. 3037).

“Bağçevanın cesur ve seri bir hareketi onları tehlikeli bir **sukuttan** kurtarmıştı.” (s. 66)

şehadetname (<Ar. **şehādet** + Far. **nāme**) “Diploma” (TS, 2023, s. 3095).

“İstida ile **şehadetname** arasındaki farkı bilmezler.” (s. 119)

tahrirî (<Ar. **taḥrīrī**) “Yazılı, yazı ile, şifahi karşıtı” (TS, 2023, s. 3149).

“**Tahrirî** imtihan fena gitti.” (s. 329)

tebdilihava (<Ar. **tebdīl** + **havā**) “Hava değişimi” (TS, 2023, s. 3214).

“Sana da iyi bir **tebdilihava** olur.” (s. 384)

temrin (<Ar. **temrīn**) “Alıştırma” (TS, 2023, s. 3248).

“Bir gün mektepte muallimelerden biri çocuklara bir hayal **temrini** yaptırmak istemiş, ilk hatırlayabildikleri şeyleri sormuştu.” (s. 14)

tezevvüç (<Ar. **tezevvuc**) “Evlenme” (TS, 2023, s. 3279).

“Feride Hanım namına işte şu Kamran beyi **tezevvüç** ediyorum.” (s. 456)

2. Ses Bilimsel Açıdan Eski Kelimeler

Bu bölümde, günümüzde ses bilimsel açıdan bazı değişikliklere uğramış, ancak metinde asli şekillerini korumuş kelimeler verilmektedir. Zamanla benzeşme, göçüşme, kaynaşma, ünsüz değişmesi, ünlü düşmesi gibi ses olayları görülen bazı kelimeler, *Çalıkuşu* adlı romanda asli şekilleriyle yer almış ve günümüzdeki anlamlarıyla kullanılmıştır. Aşağıda; önce kelimelerin eserde geçen şekilleri, ardından ölçünlü dilde kullanılan şekilleri ve bu şekillerin Türkçe Sözlük’teki anlamları verilmiştir:

anbar (Far.) ~ **ambar** “Genellikle tahıl saklanan yer” (TS, 2023, s. 172).

“Köyün ta öbür ucunda bir saman **anbarı** varmış.” (s. 193)

bağçe (Far.) ~ **bahçe** “sebze, meyve, çiçek ve ağaç yetiştirilen yer” (TS, 2023, s. 368).

bağçevan (Far.) ~ bahçıvan “Bir bahçenin düzenlenmesi ve bakımıyla uğraşan kimse; bağban” (TS, 2023, s. 369).

Hüseyin, *bağçenin* bir köşesindeki metruk *bağçevan* odasından gürültüyü duyup uyanmıştı. (s. 19)

çaryek (<Far. çār+yek) ~ çeyrek “On beş dakikalık zaman” (TS, 2023, s. 810).

“Silah sesleri yarım saat, üç *çaryek* kadar devam ettikten sonra yavaş yavaş kesildi.” (s. 205)

güleşmek ~ güreşmek “mec. mücadele etmek” (TS, 2023, s. 1461).

“İhtiyar bir hoca hanım kapıya üşüşen talebeleri kovmak için adeta kucak kucağa onlarla *güleşiyordu*.” (s. 136)

kahve altı ~ kahvaltı “Genellikle sabahları yenilen hafif yemek” (TS, 2023, s. 1816).

“Mesela bir gün evvel akraba çocuklarına akşam *kahve altısı* bulmak için büfeyi alt üst etmişti.” (s. 79)

kayın ana ~ kaynana “Karı kocaya göre birbirlerinin annesi; kayınvalide, hanımanne” (TS, 2023, s. 1955)

“Sen onları dinleme Feride bak ben artık senin *kayın ananım*.” (s. 81)

mehtap (<Far. meh+tāb) ~ maytap “Yandığında etrafa ay ışığına benzer ve daha çok sarı, mavi veya pembe ışık saçan fişek, maytap” (TTS, 1986, s. 847).

“Havuzun yanında bir sürü çocukla genç kızlar suya yanmış *mehtaplar* atmakla eğleniyorlardı.” (s. 94-95)

Mehtap kelimesi, Temel Türkçe Sözlük’te “1. Ay ışığı, 2. Yandığında etrafa ay ışığına benzer ve daha çok sarı, mavi veya pembe ışık saçan fişek, maytap, 3. mec. Eğlenme, alaya alma, zevklenme (1986, s. 847) şeklinde yer alır. Türkçe Sözlük’te ise sadece “ay ışığı” anlamı verilmiştir. Bugün *mehtap* kelimesinin romanda geçen *maytap* anlamına sahip olduğu bilinmemektedir. Türkçe Sözlük’ün hiçbir baskısında da *mehtap* kelimesinin *maytap* anlamına yer verilmemiş, ancak *maytap* kelimesinin *mehtab* kelimesinden geldiği belirtilmiştir. Bu bağlamda *mehtap* kelimesinin bazı anlamlarında kaybolma ve daralmaların yaşandığı söylenmelidir. Eserde *mehtap* kelimesi, ay ışığı ve dolunay anlamlarıyla da kullanılır:

Perdeleri açık kalmış bir pencereden odaya soluk bir *mehtap* aydınlığı vurmuştu. (s. 255)

Hayatın bir felaketten sonra daima bir saadet verdiğini, o güzel darbimeselin söylediği gibi o ayın on beşi karanlıksa on beşi mutlaka aydınlık olacağını biliyordum. Fakat bu kadar derin bir karanlıktan bu kadar parlak bir *mehtabın* doğacağını dünyada ümit etmezdim. (s. 237)

Bir gece arkadaşlarının daveti üzerine Alemdağ’ında tertip edilmiş bir *mehtap* eğlencesine gitmişti. (s. 53)

Günümüzde hem *mehtap* kelimesi hem de /h/ > /y/ ünsüz değişmesi ve aktarma yoluyla ondan oluştuğu görülen *maytap* kelimesi kullanılmaktadır. Ancak *maytap* kelimesinin *mehtap* kelimesiyle bağlantısı kopmuş gibidir.

menba° (Ar.) ~ memba “kaynak” (TS, 2023, s. 2328).

“Saatlerce evvel içine düşen gizli sevincin **menba** ‘ı meğer bu imiş.” (s. 92)

monla (<Ar. **mevlā**) ~ **molla** “mec. Dinî yönü ağır basan kimse” (TS, 2023, s. 2390).

“**Monla**, bizim hoca hanıma İstanbul simidiyle beraber süt getirir misin?” (s. 133)

mutbak (<Ar. **maṭbah**) ~ **mutfak** “Yemek pişirilen yer; aş damı, aşhane, ocaklık” (TS, 2023, s. 2418).

“Kimseye gözükmemek için **mutbak** tarafındaki kapıdan çıkmak, bağçenin kenarından dolaştıktan sonra Kamran’ın yanına gitmek istiyordu.” (s. 86)

penbe (Far.) ~ **pembe** “Kırmızı ve beyazın karışımından ortaya çıkan renk” (TS, 2023, s. 2680).

“Bu kayalar güneşin sabah, öğle, akşam güneşi olmasına; havanın açık yahut kapalı bulunmasına göre renk değiştiriyor, lal kırmızısı, **penbe**, mor, sincabi, beyaz yahut siyah görünüyor...” (s. 385)

safvet (Ar.) ~ **saffet** “Saflık” (TS, 2023, s. 2813)

“Feride aynı **safvetle**:- Niçin beyefendi? dedi.” (s. 26)

sahrınç (<Ar. **ṣahrīc**, **ṣihrīc**) ~ **sarnıç** “Yağmur sularının biriktirildiği üstü kapalı yapı” (TS, 2023, s. 2863).

Tavan arasından sokaklara kadar aramadık yer bırakmadılar, **sahrınç**ları açtılar, kuyuların dibine fenerler salladılar. (s. 19)

tali° (Ar.) ~ talih “baht” (TS, 2023, s. 3163).

“Düşünecek, üzülecek bir şeyi yoktu... Fakat artık **tali** ‘döndü.” (s. 118)

Tekfurdağı ~ Tekirdağ

Tekfurdağı’ndan beraber dönelim, dedik. (s. 74)

TDV Ansiklopedisi **Tekirdağ** maddesinden kelime hakkında şu bilgilere ulaşırız: **Tekirdağ**’ın Osmanlı resmî kayıtlarındaki ilk ismi **Tekfurdağı**’dır. Evliya Çelebi, zamanında Bizans tekfurlarının bağlarının burada olması ve şehrin kuzeyini çevreleyen dağlardan dolayı şehre **Tekfurdağı** adının verildiğini bildirmektedir. **Tekfurdağı** o zamanlar hem şehir hem bölge için kullanılmış olup Cumhuriyetin ilanından sonra şehir **Tekirdağ** olarak adlandırılmıştır (Ateş, 2011, s. 359).

tekye (Ar.) “tekke” (TS, 2023, s. 3228).

“Yüzü örtülü bir kadın beni elimden tuttu, **tekyeye** benzeyen loş bir yere soktu.” (s. 204).

3. Şekil Bilimsel Açıdan Eski Kelimeler

Bu başlık altında, günümüzde şekil bilimsel açıdan birtakım değişikliklere uğramış kelimeler verilmektedir. Kelimeler sıralanırken önce kelimenin romanda geçen şekli, ardından *tilde/yaklaşık* işareti, sonrasında da kelimenin günümüzde kullanılan şekli yazılmıştır:

çatkin ~ çatık

Müdür-i Umumi **çatkin** çehresine bir kat daha heybet veren siyah bir gözlük takmış(tı). (s. 125)

doyun- ~ **doy-**

*Babasının kapısında üç eş garip **doyunurmuş**.* (s. 103)

eğlenti ~ **eğlence**

*"Mutasarrıfa hulus çakmak isteyen büyük memurlar ve eşraf her gün davetler veriyor, **eğlentiler** tertip ediyorlardı."* (s. 54)

karman karış ~ **karmakarışık**, **karman çorban**

*Mektep yakın ama yollar **karman karış**.* (s. 133)

4. Anlamsal Açıdan Eski Kelimeler

Çalığışu'nda yer alan birtakım kelimelerin bazı anlamları bugün unutulmuştur. Bu bölümde; bu türden kelimeler, alfabe sırasına göre verilmektedir:

Çanta kelimesinin yazı dilinde kullanılmakta olan *cüzdan* anlamı bugün unutulmuştur:

*"Kâmran **çantasından** on lira çıkararak balıkçıya uzattı."* (s. 59)

Dershane kelimesi, genellikle bugün sınıf anlamında kullanılmaz. Günümüzde kelimenin sınıf anlamını büyük oranda kaybettiği görülmektedir:

*"Bir gün resim **dershanesinin** önünden geçerken içeride büyük bir gürültü işitmişti."* (s. 9)

Kaldır- fiilinin, *Çalığışu*'nda kullanılan *"bir yere tayin etmek"* anlamı bugün unutulmuştur:

*"Zabit Trablus'tan **kaldırılarak** Rum ili çetelerini takibe memur edilmiş."* (s. 22)

Nihayet kelimesinin Türkçe Sözlük'te 1. son, 2. sonunda, 3. -den başka bir şey değil (2023, s. 2490) anlamları verilmektedir. Kelime, metindeki *"en çok, olsa olsa"* anlamıyla bugün ölçünlü dilde kullanılmamaktadır:

*"Kâmran İspanya'da **nihayet** sekiz dokuz ay kalmak, gelecek yaz İstanbul'a dönmek fikrinde idi."* (s. 77); *"Bu dört sene içinde başından birkaç gönül hevesi geçti. Bunlar **nihayet** bir iki ay devam eden süresiz münasebetlerdi."* (s. 78)

Vazife kelimesi, eserde *"Öğretmenin öğrencilere okul dışında yapmaları için verdiği çalışma, ev ödevi"* anlamında kullanılmıştır. Bugün kelimenin bu anlamda kullanıldığına tesadüf edilmemektedir:

*"Geçen sene talebeye verdiğim bir inşa **vazifesini** hatırlıyorum.."* (s. 4)

Tarihsel Nitelikli Kelimeler

Romanda zamanının toplum yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, eğitim ve öğretim sistemini, askerî ve idari yapısını gözler önüne seren kelimeler kullanılmıştır. Döneminde etkin kullanılan bu kelimeler; bugün idari sistemin değişmesi, teknolojinin gelişmesi gibi kimi unsurlar neticesinde dilin durağan kısmına geçmiştir. Bu kelimeler; döneminin yaşayışına, maddi ve manevi kültürel öğelerine ayna tutmaları açısından da önemlidir. Eserde tespit edilen bu türden kelimeler, kullanım alanlarına göre tasnif edilip kendi içlerinde gruplandırılarak alfabe sırasına göre aşağıda verilmiştir:

1. Askerî ve İdari Sistemle İlgili Kelimeler:

alay imamı “Alaylarının birinci taburlarında görevli, din hizmetlerini yürüten askerî memur. Protokolde yüzbaşidan önce gelen alay imamları, mensubu oldukları birliğin her türlü dinî meselesinden sorumlu idiler (Kazıcı, 1989, s. 348).

“Munise’yi komşularımdan **alay imamı** Hafız Kurban Efendinin karısıyla beraber gönderdim.” (s. 277)

kolağası “Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe”

(TS, 2023, s. 2037).

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nde kelimeyi şöyle açıklar: Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbenin adıdır. Orduda sol kol ağası ve sağ kol ağası olmak üzere iki rütbe vardı. Kollarına alamet olarak üçer şerit dikilirdi. Sol kol ağasının altta kalan iki şeridi sarı üstteki beyazdı. Sağ kol ağasının ortadaki şeridi beyaz, alt ve üstteki şeritler ise sarıydı. Sol kol ağası sağ kol ağalığına, ondan sonra binbaşılığa terfi ederdi (1993, s. 288). Meşrutiyet’e kadar gelen ordu teşkilâtında görülen bu rütbe, günümüz askerî sisteminde yer almadığı için kelime kullanım alanından çıkmıştır:

“Ceketinin önü daima açık duran şişman yaşlı bir **kolağası** ki her zaman tesadüf ederim.” (s. 283)

mabeyin (<Ar. mābeyn) “Padişah sarayı” (TS, 2023, s. 2258).

“Ne onun iki günde bir Serasker dairesine, **Mabeyin’e** çektiği rica telgrafları ne İstanbul’daki akrabalarının müracaatları netice vermiyordu.” (s. 16)

mecidiye (<Ar. mecīdiyye) “Osmanlı Devleti’nde 1840 yılında basılmış, 20 kuruş değerinde olan gümüş sikke” (TS, 2023, s. 2317).

“Hamalları iki **mecidiyeden** aşığı razı edemiyorum.” (s. 241)

mutasarrıf (<Ar. mutaşarrıf) “Sancak beyi” (TS, 2023, s. 2417).

Pakalın, kelime hakkında; “Sancak adı verilen oluşumun başında bulunan memur hakkında kullanılır. Liva da denilen sancak, kaza ile vilayet arasında idari bir oluşumdur. Bunların bir kısmı kazalar gibi vilayete bağlı, birtakımı da müstakildir. Vilayetlere olduğu gibi sancaklara bağlı kazalar da vardı. Cumhuriyet devrinde sancaklar vilayet sayılmak suretiyle kaldırılmıştır” (1993, s. 586), demiştir.

Tekfurdağı **mutasarrıfının** zevcesi olan Ayşe teyzesi Feride’yi iki ay için oraya davet etmişti. (s. 47)

serasker (<Far. ser +Ar. ʿasker) “Sadrazamlık göreviyle yükümlü olmayan ve Osmanlı ordusunun komutanlığını yapan vezirin ünvanı” (TS, 2023, s. 2902).

Kelime, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nde eskiden Millî Müdafaa Vekili (Savunma Bakanı) yerine kullanılan bir ünvanıdır. Yeniçeri ocağı kaldırılarak yerine Nizamiye teşkilatı kurulurken ocak gibi ağalık ünvanı da kaldırılmış ve Umur-ı Berriyye-i Askeriyye Nezaretinde bulunan kişiye serasker denilmiştir. 1297 (1879-80) senesinde yapılan teşkilatta Seraskerlik kaldırılarak Harbiye Nezareti kurulmuş ve (Hüseyin Hüsnü Paşa) Harbiye Nazırı olmuştur. Fakat bu ünvan da iki seneden fazla

kullanılmamış, tekrar Serasker ünvanı kullanılmıştır. 1324 (1908) İnkılabına kadar serasker ünvanı korunmuştur. 1938 Temmuz İnkılabı ile Serasker ünvanı tamamen kaldırılmıştır (Pakalın, 1993, s. 176-177) şeklinde açıklanmıştır.

“Ne onun iki günde bir **Serasker** Dairesine, Mabeyin’e çektiği rica telgrafları ne İstanbul’daki akrabalarının müracaatları netice vermiyordu.” (s. 16)

tabur imamı Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunda dinî vazifeleri öğretmekle sorumlu askerî memur (Özcan, 1991, s. 458).

“Mutasarrıfından alay beyinden **tabur imamlarına** kadar hesapsız istinadgâhları var.” (s. 320)

2. Eğitim Sistemiyle İlgili Kelimeler:

cer (Far.) “Medrese öğrencilerinin, Ramazan ayında köylere giderek dinî konularda halkı aydınlatma ve namaz kıldırma gibi işleri yürütmelerine karşılık halkın verdiği fitre, zekât, sadaka ve yardımları toplamaları” (ÖT, 2017, s. 960).

TDV Ansiklopedisi *cerr* maddesinde kelime şu şekilde açıklanır: Sözlükte “çekmek, kendine doğru çekmek, celbetmek” anlamına gelen ve daha çok “cerre çıkmak” şeklinde kullanılan bu kelime grubu, bir tabir ve uygulama olarak Osmanlılarda başlangıçtan beri görülmektedir. Müderrisler ve yetişmiş talebeler dokuz ay derslerle meşgul olduktan sonra üç aylarda ve özellikle ramazan ayında şehir, kasaba ve köylere giderek camilerde vaaz verir, Kur’an okur ve diğer din hizmetleriyle halkı irşat ederlerdi. Başlangıçta olumlu sonuçlar veren bu uygulama zamanla istismar edilmiş, birkaç ayet ve dua ezberleyen samimiyetsiz ve yeteneksiz bazı kişiler halkın dinî duygularını kötüye kullanarak kendilerine çıkar sağlamışlardır. Halkın bu husustan şikâyetçi olması üzerine XIX. yüzyıl sonlarında mekteplerin ıslahı sırasında *cerre çıkmak* usulü de kaldırılmak istenmiştir. Nitekim *Cevdet Efendi (Paşa)* dârülmualimîn müdürlüğü sırasında yaptığı köklü ıslahat sırasında *cerre çıkmak* usulünü de kaldırmıştır. Ancak, *cer* Cumhuriyet döneminde de kısmen devam etmiş, okullarda yetişen din görevlilerinin şehir, kasaba ve köylere resmen tayini sonucunda tarihe karışmıştır (İpşirli, 1993, s. 388-389).

Ebe Hanımın bir hafız oğlu varmış... Bu Ramazan (B ...)’e cere gitmiş. (s. 185)

dârülmualimât (Ar.) “Kız öğretmen okulu” (ÖT, 2017, s. 1364).

Kelime, TDV Ansiklopedisi *dârülmualimât* maddesinde şu şekilde tanıtılır:

Osmanlı Devleti’nde 1870-1924 yılları arasında faaliyet gösteren kız öğretmen okullarına verilen isimdir. Kız öğretmen okulları, Tanzimat devrinde kızlara ait mekteplerin faaliyete geçmesi üzerine bunlara kadın öğretmen yetiştirmek için açılmıştır. Önce *İstanbul Dârülmualimâtı* veya *Dârülmualimât-ı Âliye* adlarıyla İstanbul’da, ardından II. Meşrutiyet döneminde taşradaki bazı illerde açılan bu okulların kuruluş gayesi, Osmanlı eğitim sistemini düzene koymayı hedefleyen 1869 tarihli *Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi*’nin 68. maddesinde kız sıbyan ve rüştiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek olarak belirtilmiştir.

Taşrada açılan *dârülmualimâtların* bir kısmı I. Dünya Savaşı’ndan sonra imparatorluk sınırları dışında kalmış, bir kısmı da Kurtuluş Savaşı günlerinde

kapanmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet döneminin ilk öğretim yılında (1923-1924) Türkiye’de *İstanbul Dârülmuaallimâtı* hariç sadece altı *dârülmuaallimât* bulunuyordu. Bunlar da İstanbul’daki okul gibi 1924-1925 ders yılından itibaren kız muallim mektebi adını almıştır (Öztürk, 1993, s. 549-550).

“*Dârülmuaallimat’tan bu sene mi çıktınız?*” (s. 121)

softa (<Fr. *sûhte*) “Medrese öğrencisi” (TS, 2023, s. 2983).

Halk tarafından medrese talebelerine verilmiş bir isimdir. Medrese teriminde talebeye *tâlip* denilirdi. Medrese mensupları, taliplerin ilim aşkıyla yanmalarından kinaye olarak halk arasında ilkin *suhte* diye isimlendirildiklerini, ardından bu kelimenin değişerek *softa* şeklini aldığını belirtmişlerdir (Pakalın, 1993, s. 252). Eğitim sistemindeki değişikliğe bağlı olarak kelime bugün unutulmuştur, ölçünlü dilde kullanılmaz.

“*Mavi şalvarlı bir softa şadırvanın kenarında zerzevat ayıklıyor.*” (s. 223)

3. Giyim-Kuşam ve Süslenme Kavram Alanıyla İlgili Kelimeler:

bonjur (<Fr. *bonjour*) Bonjur kelimesinin “*Günaydın, merhaba, iyi günler*” şeklinde kullanılan anlamı, bugün bazı kesimler tarafından bilinse de “Uzun siyah ceketle, çizgili pantolondan oluşan erkek giysisi” (TS, 2023, s. 581) anlamı tamamen unutulmuştur:

“*Bonjurunun cebinden bir not defteri çıkarmıştı.*” (s. 214)

getr (<Fr. *guêtre*) “Bacığın alt bölümünü ve ayakkabının üstünü örten kumaş veya köseleden yapılmış bir tozluk türü” (TS, 2023, s. 1367).

“*Fotoğraf çıkarır gibi iki çam ağacının arasında başı yüksek vücudu dik getrleri birbirine yapışmış duruyor.*” (s. 297)

gron (<Fr. *gros-grain*) “Çoklukla ferace yapımında kullanılan, çaprazlama iplerin desen olarak kullanıldığı, kalınca, parlak, ipek veya benzeri fabrika ürünü kumaş.” (TS, 2023, s. 1436).

“*Düğünlere giderken giydiği gron çarşafı, boynunda dizi dizi beşibirlikleri ile misafir geliyor.*” (s. 303)

maroken (<Fr. *maroquin*) “Fas’ta işlenen yumuşak bir tür keçi derisi”

(TS, 2023, s. 2299).

“*Kapının önünde patlak marokeninden kıvrım kıvrım somya telleri fışkırmış bir köhne koltukta yakası, kolları yaldızlı kelli felli bir hademe oturuyordu.*” (s. 117)

sadakor (<İt. *seta cruda*) “Düz dokunmuş, açık saman renginde bir tür ipek kumaş” (TS, 2023, s. 2810).

“*Yigirmisine girdiği halde narin, ince vücudu, sadakor gömleğinin açık yakasından görünen beyaz boynu, nazik teni, açık yeşil gözleriyle hâlâ nazlı bir küçük hanıma benzeyen Kâmran’a erkek dediklerini işittikçe Feride kahkahalarla güler(di).*” (s. 23-24)

setre (Ar.) “Düz yakalı, önü ilikli bir ceket türü” (TS, 2023, s. 2918).

Avrupa kesimi ceket karşılığı olarak kullanılan bir kelimedir (Koçu, 1961, s. 204).

"Çevik bir hareketle **setresini** çıkarıp tozların üstüne attı, cüretkâr bir eda ile ellerini beline dayadı." (s. 6)

laden (Far.) "Bu bitkiden elde edilen sürme" (TS, 2023, s. 2212).

Kelime, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*'nde şu şekilde açıklanmıştır: "Bu ağacın lavantacılık ve tedavide kullanılan, eskiden kadınların yüzlerine taklit ben yaptıkları hoş kokulu reçinesidir. Yüzün uygun bir yerinde bir benin yahut püskürme benlerin güzellik nişanı kabul edildiği zamanlar, beni olmayan güzeller, yüzlerinde seçtikleri bir yere ve uygun olan büyüklükte "lâden" denilen maddeden suni bir ben yapıştırmışlardır. Laden, Girit Adasında yetişen bir cins çalıdan elde edilen zamktır; balmumu kıvamına getirilerek küçük bir parça koparılır ben yapıldı" (Koçu, 1961, s. 33-34, 167). Tanzimata kadar devam etmiş olan bu gelenek, bugün tamamen unutulmuştur.

"Saçları sarıya boyalı, şakağında **laden**, yüzünde tekerlek allıklar hasılı acayip bir şey..." (s. 311)

lata (<İt. **cocoletta**) "Osmanlılarda ilmiyenin giydiği bir üstlük türü"

(TS, 2023, s. 2225).

Pakalın, kelime hakkında şu bilgileri verir: "Osmanlılarda ilmiyenin giydiği, barut rengi çuhadan bir üstlüğü'nun adıdır. Cübbe üzerine giyilir, pardösü yerinde kullanılır; setre gibi iki santim dik yakası vardı, kolları da setre kolu şeklindeydi. Daha geniş kolu olanlarını yaşları nispeten ilerlemiş olanlar, setre kollu olanları da gençler giyerdi. Üst tarafının kabarık durması için tela konurdu. Etekleri topuklara kadar uzun olup ön taraftan iki ucu hafifçe birbiri üstüne binerdi. Rütbeleri *biniş* giyme yetkisi vermeyenler Şeyhülislam huzurunda *lata* giyerlerdi. Hususi bir yere gidildiği zaman çıkarılır cübbe ile oturulur, resmî yerlerde ise *lata* ile oturulurdu" (1993, s. 356).

Gizli gizli mavi **lata**sının yakasını silkerek "Vay ne şirrettir o.." diyor. (s. 245-246)

redingot (<Fr. **redingote**) "Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli, resmî erkek ceketi" (TS, 2023, s. 2768).

Kıyafet, İkinci Abdülhamid zamanında *İstanbul*'in yerine giyilmeye başlanmış, Cumhuriyet devrinin ilk yıllarından sonra modası geçmiş ve giyilmez olmuştur (Koçu, 1961, s. 197).

"Şişman vücudunu korse gibi sıkın dar bir **redingot** giymiş." (s. 448)

yeldirme "Eskiden kadınların kullandığı; bedeni geniş, başörtüsüyle birlikte giyilen hafif üstlük" (TS, 2023, s. 3591).

Şimdiki mantolara benzediği, yalnız kollarının manto kolundan daha geniş olduğu ifade edilen *yeldirme*, Osmanlı kadınlarının sadece mesire, çayır, kır yerlerinde giydiği üstlüktür (Koçu, 1961, s. 241).

"Çalığışu ile Müjgan bir yaşta idiler. Fakat, kapalı **yeldirmesi** kalın baş örtüsüyle yaşlı başlı bir hanıma benzeyen Müjgan'ın yanında Feride çocuk gibi kalıyordu." (s. 51)

4. Sosyal Hayatı Yansıtan Kelimeler:

kalfa (< **ḫalīfe**) “Saraylarda ve büyük konaklarda halayıkların başında bulunan kadın” (TS, 2023, s. 1829).

Bu kelime, eskiden konaklarda ve saraylarda hizmet eden cariyelerin eskilerini ve yaşlılarını temsil etmek üzere kullanılırdı (Pakalın, 1993, s. 150). Bugün ise, daha çok çırakla usta arasındaki aşamada bulunan zanaatkârı ifade etmek için kullanılmaktadır.

“**Kalfa**, beni tanıyamıyordu.” (s. 112)

kolan “At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer” (TS, 2023, s. 2074).

Kolan kelimesi bugün ölçünlü dilde kullanılmamakla birlikte ağızlarda (DS, IV. Cilt, 2009, s. 2908) çeşitli anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir:

“*Feride sık yapraklı büyük bir gürgen ağacına **kolan** salıncağı kurmuştu.*” (s. 60)

5. Ulaşım Araçlarıyla İlgili Kelimeler:

mahfe (< **Ar. maḥaffe**) “Deve, fil vb. hayvanların sırtına konulan, üzerine oturmaya yarayan sepet” (TS, 2023, s. 2267).

Pakalın, kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Bir veya iki deve, at ve katır üzerine konulan iki taraflı üstü kumaşla örtülü oda gibi kafesli sepetin adıdır. İçine karşılıklı iki adamın binebileceği bu ulaşım araçlarının insan omuzlarında taşınanları da vardı” (1993, s. 382).

“*Feride bu uzun ve zahmetli yolculuk hengâmelerinden birinde bir Arap köyünde doğmuş, ilk salıncağı bir **mahfe** olmuştu.*” (s. 13)

lando (< **Fr. landau**) “Dört tekerlekli, içinde dingillere paralel olarak düzenlenmiş karşılıklı iki oturma sırası bulunan, üstü açılıp kapanabilen çift körüklü binek arabası” (TS, 2023, s. 2221).

“*Her gün paşa babasının **landosu** ve koç boynuzu gibi pala bıyıklı emir çavuşuyla mektebe gelir gider.*” (s. 289)

talika (< **Rus. telega**) “Dört tekerlekli, üstü kapalı, yaylı bir tür at arabası”.

(TS, 2023, s. 3163).

“*Küçük bir **talika** arabası bizi derenin öbür kıyısına geçirdi.*” (s. 310)

Türk Kültüründe At Arabası (At Arabalarının Dili) adlı çalışmada dönemin ulaşım vasıtalarıyla ilgili ayrıntılı olarak şu bilgilere yer verilmiştir: “Osmanlı döneminin İstanbul’unun hayvan koşulu ilk arabası, iki öküzün çektiği *koçuydu*. 18. yüzyılda Avrupa’yla birlikte Osmanlı Devleti’nde de bir yükselme ve ilerleme olmuştur. Bunun sonucunda, taşıma araçlarında çizgileri daha rafine, renkleri ve süslemeleri daha zengin bir araba tipi olan *katipodası* toplumda kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde ise Avrupa’dan ithal, iki yanı açık, üstü arkadan körüklü iki kişilik *faytonlar* ve onların dört kişilik, karşılıklı iki kanepeli ve ön ile arkadan iki körüklü, üstü kapanan tipi olan *landolar* ve her yanı ahşap yapım, kapalı, yan pencereleri camlı, kutu biçiminde dik, iki kişilik atlı arabalar olan kupalar sosyal hayata girmiştir. Ayrıca, *koçuya* göre daha kısa boylu ve daha alçak, perdeli bir araba tipi olan *talikalar*,

Avrupalılaştırmış beylerin kendilerinin kullandıkları, Viyana'dan, Paris'ten ithal, parlak metalik renkli, karoserli, tek at koşulu, yan yana iki kişi alabilen *kabriyole*ler de diğer at arabası türleri olarak kullanılmışlardır. 20. yüzyılın ilk yarısında otomobilin yaygınlaşması atlı binek arabalarının önemini kaybetmesine sebep olmuş (Uluslan-Şahin, 2005, s. 32), böylece kavram da kelime de unutulmuştur."

Değerlendirme ve Sonuç

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı günden bugüne toplumsal hayatın gereksinimleri; farklı din, dil ve kültürlerle temasın yanı sıra teknolojinin değişip gelişmesi dillerinin söz varlığında birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişiklikleri, tabii olarak Türkçe de yaşamıştır. Türkçenin söz varlığındaki unsurların bazıları; zaman içinde ses, biçim veya anlam özellikleri açısından farklılaşarak varlığını devam ettirmiş, bazıları da tamamen unutulup gitmiştir. Çünkü dil sürekli değişen ve gelişen bir varlıktır. Bu anlamda çalışmamız, Wilhelm von Humboldt'un "dil, yapılp ortaya konmuş bir iş, bir yapıt değil, sürekli değişim ve gelişim hâlindeki bir zihin etkinliğidir" sözünü vurgular niteliktedir.

Çalışmada Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* romanı ekseninde unutup giden yahut yerini başka kelimelere bırakan eski kelimeler incelenmiş ve söz varlığı çalışmalarına bir nebze de olsa katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalığışu'nun söz varlığının büyük bir kısmı, yüzyıllar boyu Türkçeyi yaşatan kelimelerle hemen hemen aynıdır. Çünkü Reşat Nuri Güntekin; bilinçli bir şekilde Türkçeleşmeye yönelen ve Edebiyat-ı Cedîde dönemi romancılarının dilinden uzaklaşan bir yazardır. Ancak, romanda bugün ölçünlü dilde unutulmuş olan eskimiş kelimeler de vardır. Çalışmamızda bu kelimeler, dil tarihi içerisindeki yerine göre ayrıt edilerek *eskimiş kelimeler* ve *tarihsel nitelikli kelimeler* şeklinde tasnif edilmiştir.

Eskimiş Kelimeler kendi içerisinde dört ayrı başlık altında incelenmiştir;

1. Sözcüksel Açıdan Eskimiş Kelimeler
2. Ses Bilimsel Açıdan Eskimiş Kelimeler
3. Şekil Bilimsel Açıdan Eskimiş Kelimeler
4. Anlamsal Açıdan Eskimiş Kelimeler

Sözcüksel Açıdan Eskimiş Kelimeler başlığı altında: *Alay beyi* ve *kolcu başı* ifadeleri; *düzgün* ve *rastık* makyaj malzemesi adları, *düzgünlü*, *kazan kulpu* gibi tabirler; *kuzguni*, *neftî*, *sincabi* gibi renk isimleri; *alamod*, *alaviyerj*, *alesta*, *dandi*, *kıranta*, *koket*, *ridikül*, *mizer*, *utre*, *viöj* gibi sıfatlar; *bonmarşe* ve *parluvar* gibi yer ve mekân isimleri, *modistra* meslek ismi, *iskarpın* ve *potin* kelimeleri, *susta* durmak ifadesi ve *imdi* zarfı verilmiştir.

Ayrıca bu bölümün sonunda, eserde geçen ancak Öz Türkçecilik hareketi dolayısıyla bugün dilden çıktığı gözlenen kelimeler de sıralanmıştır: *felekiyat*, *idadi*, *iptidai*, *istida*, *leyli*, *maarif*, *mektep*, *muallime*, *mukaddime*, *mütalaa*, *riyaziyat*, *ruzname*, *rüştiye*, *sanayiinefise*, *şehadetname*, *tahrirî*, *temrin* gibi eğitim-öğretim ve yazma faaliyetlerini kapsayan kelimeler; *ceza reisi*, *hulus çakmak*, *içtimai*, *iltizam*, *isticvap*, *istinatgâh*, *ipka*, *karye*, *müddeiumumi*, *müsademe*, *nazır*, *riyaset*, *sertabip*, *siperişems*, *tebdilihava*, *tezevvüç* gibi yönetim, idare ve toplum hayatının getirileri ve gerekleriyle

ilgili kelimeler; *erkânıharp, mahdum, miralaylık, mülazım, nefer* gibi askerlikle ilgili kelimeler; *alil, daüssıla, heyet, hodkâm, ihtizaz, imtizaç, infial, meşum, necip, raşe, rikkat, sevkıtabii, sukut* gibi fiilleri, duyguları ve duygu durumlarını ifade eden yahut niteleyen kelimeler.

Ses Bilimsel Açıdan Eskimiş Kelimeler başlığı altında: *Anbar, bağçe, bağçevan, çaryek, güleş-, kahve altı, kayın ana, mehtap, menba^c, monla, mutbak, penbe, safvet, sahrınç, tali^c, tekye* ve *Tekfurdağı* kelimeleri incelenmiştir.

Şekil Bilgisel Açıdan Eskimiş Kelimeler başlığı altında: *çatkın, doyun-, eğlenti* ve *karman karış* kelimeleri verilmiştir.

Anlamsal Açıdan Eskimiş Kelimeler başlığı altında: *Çanta, derslane, kaldır-, nihayet* ve *vazife* kelimeleri sunulmuştur.

Tarihsel Nitelikli Kelimeler ise beş bölüm hâlinde verilmiştir:

1. Askerî ve İdari Sistemle İlgili Kelimeler
2. Eğitim Sistemiyle İlgili Kelimeler
3. Giyim-Kuşam ve Süslenme Kavram Alanıyla İlgili Kelimeler
4. Sosyal Hayatı Yansıtan Kelimeler
5. Ulaşım Araçlarıyla İlgili Kelimeler

Askerî ve İdari Sistemle İlgili Kelimeler başlığı altında: *Alay imamı, kolağası, mabeyin, mutasarrıf, serasker* kelimeleri; **Eğitim Sistemiyle İlgili Kelimeler** başlığı altında: *cere gitmek, dârülmualimat, softa* kelimeleri; **Giyim-Kuşam ve Süslenme Kavram Alanıyla İlgili Kelimeler** başlığı altında: *bonjur, getr, gron, laden, lata, maroken, redingot, setre, sadakor, yeldirme* kelimeleri; **Ulaşım Araçlarıyla İlgili Kelimeler** başlığı altında: *lando, talika ve mahfe* gibi kelimeler; **Sosyal Hayatı Yansıtan Kelimeler** başlığı altında: *mecidiye* para birimi, *kalfa* meslek ismi ve *kolan* kelimesi incelenmiştir.

Çalışmada verilen kelimelerin bugün unutulmasının sebepleri kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Kelimenin isim verdiği kavramın dilden çıkması ve nesnenin artık kullanılmaması.
2. Günlük yaşam eşyalarının değişmesi.
3. Teknolojik gelişmelere maruz kalması.
4. Belli olayların önemini yitirmesi.
5. İdari sistemin değişip eskilerin yerini yenilerin alması.
6. Kelimenin yabancı kökenli kelimelerin etkisi altına girmesi.
7. Alıntı kelimeyse zaten dilde tutunamamış olması.
8. Kavramın kötüyü çağrıştırması.
9. Kelimenin teklifsiz dile ait olması.
10. Kelimenin anlamının zamanla argolaşması.
11. Cumhuriyet döneminde Arapça, Farsça ve Batı kökenli kelimelerin Türkçeleştirilerek kullanılması.

Ayrıca, bu çalışmada incelenen kelimelerin Türkçe Sözlük'te yer alış şekillerinde bir birlik olmadığı dikkati çekmiştir. Bazı kelimeler "eskimiş" kaydıyla verilmiş, bazı kelimeler "ad, tarih" kaydıyla verilmiş, bir kelime ise "ad, eskimiş, ağızlardan" kaydıyla verilmiş, bazı kelimeler sözlüğe hiç alınmamış, bazıları ise eskimiş yahut tarih kaydı düşülmeden verilmiştir. Burada, ilgili sözlükte güncelleme yapılarak sözlüğe alınacak kelimelerde ve bu kelimelere düşülen kayıtlarda birlik sağlanması gerektiğini söylememiz gerekmektedir. Zira yazılı Türkçeyi tarayan sıklık sözlükleri incelendiğinde kullanım sıklıklarını kaybettikleri görülen bazı kelimelerin eskimiş yahut tarih kaydı düşülmeden sözlükte yer aldığı görülmüştür. Çalışmada incelenen kelimelerin *Türkçe Sözlük*'teki görünüşleri şu şekildedir:

Eskimiş kaydıyla verilenler

Bonjur, cer⁶, düzgün, softa, setre, lata, kalfa, mahfe, talika, alil, daüssıla, erkanıharp, felekiyat, fütur, halas, hande, heyet, hodkam, hul⁷, içtimai, idadi, ihtizaz, iltizam, imtizaç, ipka etmek, iptidai, isticvap, istinatgâh, karye, leyli, maarif, mahdum, mektep, meşum, miralaylık, muallime, mukaddime, müddeiumumi, müsademe, mütalaa, nazır, necip, nefer, raşe, riyaset, ruzname, rüştiye, sanayiinefise, sertabip, sevkitebii, sukut, şahadetname, tahriri, tebdilihava, temrin, tezevvüç.

Ad, tarih kaydıyla verilenler

Alay beyi, kolağası, mutasarrıf, serasker.

Ad, eskimiş, ağızlardan kaydı

Mabeyin.

Türkçe sözlükte yer almayanlar

Alaviyerj, alay imamı, dandi, parluvar, darülmuaallimat, kolcu başı, muallime, siperişems, tabur imamı, utre, viöjö.

Eskimiş yahut tarih kaydı düşülmeden yer alanlar

Alamot, alesta, bonmarşe, cere çıkmak, ceza reisi, düzgünlü, getr, gron, infial, kolan, kıranta, koket, kolan, kuzguni, laden, lando, maroken, meciidiye, modistra, mülazım, neftî, potin, redingot, sadakor, sincabi, susta durmak, yeldirme.

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
Far.	: Farsça
İt.	: İtalyanca
ÖT	: Ötüken Türkçe Sözlük
RKF	: Resimli Kâmûs-ı Fransevî
Rum.	: Rumca
Rus.	: Rusça
T.	: Türkçe
TBKKS	: Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü

⁶ Türkçe Sözlük *cer* maddesinde kelimenin sadece "çekerek, sürükleyerek götürme" anlamı verilmiştir. Kelimenin *Çalıkuşu*'nda geçen anlamı ise *cere çıkmak* maddesinde yer almaktadır.

⁷ *Hulus çıkmak* kelime grubunda *eskimiş* yahut *tarih* kaydı bulunmaz.

TDK : Türk Dil Kurumu
 TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
 TS : Türkçe Sözlük
 TTS : Temel Türkçe Sözlük

Extended Abstract

Studies on vocabulary are very important in the context of examining the language as a changing phenomenon, because the vocabulary of a language is the part of the language that is more susceptible to change than other units. For this reason, in this study, based on the 1922 edition of the novel *Çalığışu* written by Reşat Nuri Güntekin, the obsolete words in the vocabulary of the work are discussed. The novel *Çalığışu* began to be serialized in 1922 and was published as a book in 1923. After four editions in 1922, 1923, 1924 and 1928, it was revised by its author and republished in 1937. The novel *Çalığışu* is considered one of the most important works of Turkish literature and is still read with pleasure today. Reşat Nuri Güntekin's fluent style, his conscious efforts to use Turkish words and his correct use of the Turkish language play a major role in this. However, the novel's vocabulary naturally also includes obsolete words that have been forgotten in today's standard language. For this reason, such words were examined in our study and classified under the titles of Obsolete Words and Historical Words and presented to the attention of researchers. By obsolete words, we mean words that have passed into the static part of the language and whose synonyms are mostly used in contemporary language, while those called historical words mean words that expressed a certain concept in a certain period of history and that characterize that period but do not have an equivalent in contemporary language. In the study, Obsolete Words are presented under four headings as Words Obsolete in Lexical Terms, Words Obsolete in Phonological Terms, Words Obsolete in Morphological Terms, and Words Obsolete in Semantic Terms. Again, in this section, words that were observed to have disappeared from the language due to the Pure Turkish movement are also given. Studies conducted in Turkey have attempted to draw attention to historical words that constitute a special group among obsolete words by emphasizing historical words that have not been dwelt upon in studies in Turkey. Historical Words in the study are presented under the titles of Words Related to Military and Administrative Systems, Words Related to the Education System, Words Related to the Concept Area of Clothing and Adornment, Words Reflecting Social Life and Words related to means of transport. In addition, this study has focused on the reasons for the obsolescence of words, and it has been observed that some words have fallen out of use because the concept they named has disappeared from the language and the object is no longer used; some words have lost the importance of a certain event or have been influenced by words of foreign origin; some words have fallen out of use as a result of certain factors such as changes in the administrative system and the development of technology, and some words have fallen out of use because have entered the language not because of a need but because of imitation. In addition to these, it should be stated that the use of words of Arabic, Persian and Western origin in the Republic period by Turkifying them caused some words to be removed from the effective use of the language. At the same time, the ways in which the words examined in this study were included in the Turkish Dictionary were examined and it was stated that the relevant dictionary should be updated, and unity should be ensured in the words to be included in the dictionary and the explanations made in relation to these words. This study aimed to contribute to the vocabulary studies the vocabulary of the novel *Çalığışu*, by addressing the vocabulary that remained in the static part of the language, the reasons for its forgetting and the changing feature of the language.

Kaynakça

- Abir, N. (2012). *Çalikuşu'nun hikâyesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin bağımsızlık savaşı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Argunşah M., [ve başk.] (2023). *Türkçe sözlük*. (12. bsk.) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aydemir, M. (2006). Yetinen toplumdan tüketen topluma; Türkiye'de modern tüketim kültürünün tarihsel ve toplumsal gelişim seyri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (16), 201-214.
- Bayar, N. (2006). *Açıklamalı yeni kelimeler sözlüğü*. İstanbul: Akçağ Yay.
- Çağbayır, Y. (2017). *Orhun Yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk argosu sözlüğü* (6. bsk.). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, N. (2015). Türkiye Türkçesi söz varlığının yeni renkleri-ad bilimsel bir inceleme, *Dede Korkut Dergisi*, 7, 12-37.
- Erdem Uçar, F. M. (2011). Çağatay Türkçesinde eski Türkçenin izleri. *Turkish Studies-International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turk*, 6(1), 1891-1898.
- Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2015). Arkaik-Periferik kavramı ve bu kavramın tarihî Batı Rumeli Türkçesi ağızlarının tespitindeki önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)* (32/3), 1-12.
- Güngör, O. C. (2020). Türk ninnilerinde yazı dilinde unutilan eski kelimeler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute* (68), 121-151.
- Güntekin, R. N. (1338). *Çalikuşu* (1. baskı). İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Güzel, F. (2018). 'Kıranta' kelimesinin kökenine dair. *Dil Araştırmaları*, 0(22), 109-118.
- Hacızade, N. (2000). *Rusçanın kelime hazinesi*. Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Engin.
- İmer, K. (1976). *Dilde değişme ve gelişme açısından Türk dil devrimi*, Ankara: TDK Yayın No: 422.
- İpşirli, M. (1993), *Cer*. İslâm Ansiklopedisi (C. 7, s. 388-389). İstanbul, TDV Yayınları.
- Kamacı Gencer, D. (2018). TDK Türkçe sözlük'te eskimiş kullanım etiketi üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 232-240
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1956). Türk milleti ve Atatürk. *Belleten*, 20 (80), 531-538.
- Kazıcı, Z. (1989) *Alay*. İslâm Ansiklopedisi (C. 7, s. 347-348). İstanbul, TDV Yayınları.
- Kayasandık, A. (2018). Türkiye Türkçesinde ölen fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 105-125.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Kubbealtı Lugatı (Online Versiyon). <http://lugatim.com/>.
- Kurukamçı, K. (2017), *Osmanlı imparatorluğunda tüketim alışkanlıklarının değişimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ormanlar, Ç. (1999), “Püsküllü belâ’dan şapkaya 1923-40”, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan-Cumhuriyet Modaları*, Ed: Oya Baydar, Derya Özkan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Türkiye İş Bankası ve İMKB Sponsorluğu, İstanbul.
- Ölker, G. (2011), *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü (1945-1950 Arası)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Ölker, P. (2012), *Tanzimat basınının dili*. Konya: Aybil Yayınları.
- Ölker, P. (2023), Cumhuriyet’in 100. yılında güçlü Türkçe, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt CXXV, Sayı 862, s. 78-94.
- Ölmez, M. (2003). Çağataycada eskicil öğeler üzerine, *Mustafa Canpolat Armağanı*, Aysu Ata, Mehmet Ölmez (Haz.), Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu (s. 135-142), Ankara.
- Özcan, A. (1991) *Asâkir-i mansûre-i Muhammediyye*. İslâm Ansiklopedisi (C. 3, s. 457-458). İstanbul, TDV Yayınları.
- Özkan, A. & Aşçı, U. D. & Toker, M. (2016). *Türk dili, dil ve anlatım*. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, A., & Mert, A. (2020). Türkçe sözlük’te yer alan eş gösterenli bazı sözcüklere ilişkin düzeltme önerileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (48), 1–12.
- Öztürk, C. (1993). *Dârülmualimât*. İslâm Ansiklopedisi (C. 8, s. 549-550). İstanbul: TDV Yayınları.
- Pakalın, M, Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü C. I-II-III*. Ankara: MEB Yay.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin deyim varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şeker, B. ve Durmuş, M. (2009). Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında Fransız edebiyatından izler, *Turkish Studies*, 4 /1, 561-590.
- Şemseddin, S. (1986). *Temel Türkçe sözlük- Sadeleştirilmiş ve genişletilmiş kamus-ı Türkî* İstanbul: Karakuşak Basın.
- Şemseddin, S. (2017). *Resimli kâmus-ı Fransevî*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tekeli, S. (2022). A.S. Puşkin’in “Yüzbaşının Kızı” adlı eserinde yer alan eski kelimeler: Arkaik ve tarihî kelimeler örneğinde. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 808-831.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü 4. cilt*, Yazar.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkçede Batı kökenli kelimeler sözlüğü*. Yazar.
- Uluslan Şahin, Ş. (2005). Türk kültüründe at arabası (At arabalarının dili). *Bilig*, (32), 165-178.
- Ülkü (1934). *Osmanlıcadan Türkçeye karşılıklar kılavuzu*. Yazar.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yener, M. L. (2023) *Sözcük bilimi Türkiye Türkçesinden örneklerle*. İstanbul: İhlamur Akademi.